

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

Н. И. Хитрова: ЧЕРНОГОРИЈА В НАЦИОНАЛНО-ОСВОБОДИТЕЉНОМ ДВИЖЕНИИ НА БАЛКАНАХ И РУССКО-ЧЕРНОГОРСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В 50—70-х ГОДАХ XIX ВЕКА

Москва 1979, стр. 336.

У издању Академија наука СССР, односно њеног Института историје СССР, појавила се књига Н. И. Хитрове о улози Црне Горе у националноослободилачком покрету балканских народа средином XIX вијека. Црногорском прошлости Хитрова се одавно научно интересовала, па је из те проблематике објавила повећи број мањих радова. Ова књига је круна њеног плодног научног рада на изучавању црногорске историје.

Предмет монографије је улога Црне Горе у националноослободилачком покрету балканских народа, прије свега у напорима за ослобођење од османске власти и руско-црногорски односи, у првом реду знатна дипломатска и економска помоћ коју је Русија указивала Црној Гори у периоду који ова књига обрађује.

Ауторица је искористила богату литературу, прије свега југословенску и совјетску, и бројне архивске фондове. Добро је позната важност совјетских архива за изучавање спољне политике Црне Горе. Пошто је Русија за Црну Гору била нарочито заинтересована као базу своје политике на Балкану, руски дипломатски документи, нарочито извјештаји конзула из Дубровника и Скадра, пуни су драгоцених података, често и оних који се на другој мјесту не могу наћи.

Хитрова је, у току својих дугогодишњих истраживања по архивима СССР-а, успјела да прибере драгоцен материјал за исто-

рију Црне Горе, а понекад и врло важне документе за које југословенски историчари нијесу знали.

Резултат ауторских архивских истраживања и ослањања на литературу је позамашна књига која баца нову свјетлост на црногорске прилике средином XIX вијека. Уводни дио књиге је знатно проширио временске оквире црногорске прошлости која се обрађује — наиме, Хитрова у кратким потезима излаже период од 1711. са посебним освртом на руско-црногорске везе, на улогу Русије у односу на ослободилачки покрет у Црној Гори и њеној околини. Она оправдано истиче да је Црна Гора једна од првих балканских земаља које су подигле барјак борбе за независност и да је она својом бескомпромисном борбом подстицала остале народе на такву акцију.

Аутор је знао да је у оквирима једне монографије немогуће изучити сва питања ослободилачког покрета у Црној Гори и њеној околини. Посматрајући овај покрет из посебног угла, Хитрова је нарочиту пажњу посветила улози Русије у ослободилачким плановима и акцијама балканских народа. Не без разлога је истакла да је Црна Гора, челник ослободилачког покрета балканских народа, била ограничена бројним и значајним околностима које су спутавале размах ослободилачке мисли и планова. Са посебном уважавањем резултата југословенске историографије Хитрова је

указала на важније резултате историјске науке и поменула неколицину југословенских историчара који су, по њеној оцјени, знатније допринијели изучавању питања која су предмет њене монографије. Одајући дужно признање научним достигнућима југословенске историјске науке, Хитрова је комплементарно истраживање могла поставити на научно чврсти ниво. Указано је да страни, прије свега руски, извори у великој мјери употпуњују сазнања која је наука до сада уобличила.

Хитрова је указала на познату чињеницу да су за изучавање руско-црногорских односа од огромне важности извјештаји руског конзула у Дубровнику А. С. Јонина, који је ту дужност обављао у периоду најтјешњих црногорско-руских веза (1869—1878). Поред тога и извјештаји других руских конзула са Балкана имају велику вриједност за изучавање руске политике према Црној Гори.

Прву етапу у развоју националноослободилачког покрета Црне Горе (од краја XVIII вијека до 1852. године) Хитрова је обрадила само у основним цртама. Она је указала на познату чињеницу да се у овом периоду одвијају догађаји који су врло важни за схватање ослободилачког покрета Црногораца у каснијем периоду: конституишу се органи власти, националноослободилачка мисао добија конкретан програм и појачавају се везе са ослободилачким искрама у сусједству.

Главни дио монографије посвећен је другој етапи — периоду од 50-их до 70-их година XIX вијека, када су се у Црној Гори коначно учврстили органи власти и када су створени услови за организовану спољнополитичку акцију и замашније планове о проширењу државе. У монографији је прилично детаљно изложена проблематика повезивања балканских народа за заједничку борбу против османског освајача. Обрада војно-политичке сарадње балканских народа на плану њиховог ослобођења од турске власти у монографији Хитрове освјежена је досад непознатим докумен-

тима првенствено из совјетских архива.

Социјално-економске претпоставке ослободилачког покрета Црногораца Хитрова је обрадила у краћим потезима.

Хитрова је у својим ранијим радовима саопштила низ непознатих чињеница, нарочито кад се ради о руско-црногорским односима, а у овој књизи изнијела је масу нових податка. То се прије свега односи на текстове од треће главе до краја књиге. О борби Црне Горе за признавање фактичке независности и борби за ослобођење Херцеговине Хитрова је, ослањајући се на обилну литературу и грађу, дала синтетичан и прегледан приказ збивања, као и крупних питања црногорске спољне политике. Она је, оправдано, истакла важну улогу Русије у проглашењу Црне Горе за књажевину, а затим у краћим потезима дипломатско посредовање Русије и Аустрије у току турско-црногорског рата 1852/1853. Не улазећи дубље у сва питања црногорске спољне политике у тако важном периоду какав је био онај од почетка кримског рата до битке на Граховцу 1858. године (у којему се Црна Гора енергично борила за међународно признање њене фактичке независности и због тога ушла у сферу јаког интересовања великих сила), Хитрова је ипак указала на основне прете улоге Русије у разрјешавању црногорског питања, прије свега разграничења са Турском 1858/1859. године.

У посебном потпоглављу Хитрова обрађује однос словенских и балканских народа према ослободилачкој борби Црногораца и помоћ коју су им они указали.

У четвртој глави обрађена је борба Црне Горе са Турском 60-их година XIX вијека. Хитрова је изложила и до сада добро обрађене преговоре између Црне Горе и Србије о заједничком иступању против Турске, однос Црне Горе према херцеговачком устанку и црногорско-турски рат 1862. године, став званичне Србије према црногорско-турском рату, однос јавног мњења и његову подр-

шку Црној Гори и, разумије се, везе Русије и Црне Горе шездесетих и седамдесетих година XIX вијека.

У излагању Хитрова се придржавала хронолошког принципа, постављајући не баш чврсте границе између потпериода у црногорској прошлости. Тако она стварање балканског савеза 1866—1868. истиче као почетак новог поглавља у ослободилачкој борби Црногораца. Да би објаснила улогу Црне Горе и Србије у ослободилачком покрету на Балкану шездесетих година XIX вијека, Хитрова је изложила опште прилике на том простору, посебно италијанско-мађарске планове о заједничком иступању са балканским народима против Османске царевине. Понекад се Хитрова не придржава стриктно хронолошки омеђене цјелине, па се, кад се ради о излагању појединих пробле-

ма, враћа и на период који је обрађиван у претходној глави.

Излагањем о Црној Гори у периоду велике источне кризе (1875 — 1878) Хитрова је завршила своју обимну књигу. Она је овдје посебно обрадила везе Уједињене омладине српске са Црном Гором и њену улогу у припремању устанка, што је и до сада било прилично изучено у југословенској и совјетској историографији, првенствено на основу руске грађе.

Ова књига Н. И. Хитрове заиста је један од крупнијих и значајнијих резултата изучавања црногорске прошлости средином XIX вијека. Својим приступом и новим подацима које је саопштила, Хитрова је знатно допринијела да се црногорска историја свестраније изучи, посебно из угла руског гледања на ову малу књажевину.

Радоман Јовановић

Љиљана Алексић-Пејковић, ПОЛИТИКА ИТАЛИЈЕ ПРЕМА СРБИЈИ ДО 1870. ГОДИНЕ

Београд 1979, стр. 390.

Питање политике Италије према Србији и ослободилачким покретима балканских народа средином XIX вијека крупан је научни подухват, који успјешно може обавити само стручњак признатих научних квалитета, свестрано упућен у односе међу европским силама и стручњак за дипломатску историју овог времена. Од када су италијански идеолози и политичари схватили значај балканских народа и источног питања за рјешавање италијанског уједињења и њихових буржоаских револуционарних гихања, нијесу престајали да успостављају тјешње везе са националноослободилачким покретима на Балкану, а посебно са државама Србијом и Црном Гором.

Радио се на томе да се ослободилачки покрети балканских народа, нарочито словенских, искористе као средство за олакшање Италији у њеном сукобу с Аустријом око ослобођења италијанских провинција у саставу Мо-

нархије. Аустрију је, као компензацију за губитак територија у Италији, требало упутити на даљи продор на Балкан, па би таквим њеним освајањима била створена баријера изласку Русије на Медитеран, а посебно — преко Србије и Црне Горе — на Јадранско море. На тај начин уједињена Италија била би безбједнија у својим новим границама и јаче заштићена од германског империјализма, који би на тај начин био упућен на исток.

Живо заинтересована за такав развој догађаја, сардинијска влада, револуционарни демократи, бројни незванични кругови и патриоти повели су замашну акцију за успостављање што тјешњих веза између италијанског револуционарног покрета и ослободилачких стремљења балканских народа. Једина реална платформа могла је бити савезништво које би допринијело рјешавању италијанских питања и радикалном рјешавању источног питања, што